

Intervju s profesoricom Mirom Kolar-Dimitrijević: Povodom 90. rođendana

Razgovor vodio: Bruno Šagi

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Priloge o profesorici poslali prof. dr. sc. Hrvoje Petrić i prof. dr. sc. Ivica Šute

*dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević, lipanj 2023.
(Fotografija: prof. dr. sc. Hrvoje Petrić)*

O profesorici Miri Kolar, napisao prof. dr. sc. Hrvoje Petrić

Mira Kolar (potpisuje se Kolar-Dimitrijević jer je jedno vrijeme bila udana za poznatog arheologa Stojana Dimitrijevića) rođena je u Koprivnici 9. srpnja 1933. godine. Pučku školu završila je u Koprivnici, a građansku školu u Virju. Nakon završenog studija povijesti i arheologije radila je u Državnom arhivu u Zagrebu (1960. - 1964.), Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta (danas Hrvatskog instituta za povijest), a od 1966. je znanstvena djelatnica u Institutu za historiju radničkog pokreta (Hrvatskom institutu za povijest) na poziv tadašnjeg ravnatelja dr. Franje Tuđmana. U Institutu se bavila radnim slojevima od 1918. do 1941. godine; doktorirala 1978. s radom o položaju radništva

sjeverne Hrvatske od 1918. do 1941. godine. Urednica je zbornika i knjiga *Glina 1284–1944–1984, Oslobođenje Hrvatske 1945, Zagrebačka općina Trnje u radničkom i komunističkom pokretu i Gospodarska politika ZAVNOH-a*.

Pokrenula je ugledni znanstveni časopis *Povijesni prilozi* i bila njegova prva urednica (1982. - 1988.) te direktorica znanstvenog odjela Instituta sve do 1988., kada je izabrana za redovitu sveučilišnu profesoricu na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je predavala gospodarsku povijest i svjetsku povijest 20. stoljeća sve do odlaska u mirovinu 2003. godine. Nakon toga je kratko na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu predavala hrvatsku povijest 19. stoljeća. Osnovala je Centar za ekonomsku povijest Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji je bio djelatna do njezina odlaska u mirovinu. Djelatnosti spomenutog Centra preuzelo je Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju (Mira Kolar je među osnivačima tog Društva).

Mira Kolar dokazuje da je upornim radom moguće ostvariti zapaženu znanstvenu, prosvjetiteljsku i nastavničku karijeru usprkos svim nedaćama. Vrlo je važno što je svoje istraživačke spoznaje sustavno ugrađivala u predavanja o gospodarskoj i socijalnoj povijesti, a kasnije i o općoj povijesti novog vijeka na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Predavala je i meni: njezina predavanja pamtim kao kvalitetno strukturirana i vrlo korisna za one koje je dodatno zanimala novija gospodarska i socijalna povijest. Neistraženost položaja radnih slojeva Hrvatske prisilila ju je da se okrene izvorima, na što je uvijek upućivala studente i poslijediplomante, ali i svoje mlađe suradnike. Neumorno radeći na povijesnim izvorima od 1960. godine, radovi ove povjesničarke postali su pravi rudnik informacija o određenim društveno-gospodarsko-upravnim kretanjima u određenom vremenu, pri čemu se zapaža da se najviše bavila širom sjevernom Hrvatskom. Za njezinim radovima i danas često posežu mladi povjesničari: to dokazuje uvid u noviju historiografsku produkciju, iz koje se vidi kako je Mira Kolar jedno od imena koja se učestalo pojavljuju u citatima.

U svojem se radu prvenstveno bavila gospodarskom i socijalnom poviješću; nikada nije propuštala istraživati probleme hrvatske industrije, banaka, mnogostrukog djelovanja privrednika ili različitih osoba iz političkog života Hrvatske u širim vremenskim i prostornim okvirima. Upravo zato hrvatsku je gospodarsku povijest općenito gledala kroz “naočale” živog kolanja ljudi, robe i ideja, ne ispuštajući pritom sve oblike životnih komunikacija kojima je posebno sjeverna Hrvatska bila “uvučena” u srednjoeuropski krajolik. No, ono što će trajno obilježiti angažman Mire Kolar u širem kontekstu njezina rada jesu pitanje veza naših prostora s tradicionalnim i bliskim panonskim prostorom nakon sloma zajedničke Austro-Ugarske Monarhije, u turbulentnim i ideologiziranim vremenima “kratkog” 20. stoljeća.

Iz gospodarske je povijesti, uz brojne članke, objavila i niz knjiga: o radnim slojevima Zagreba, o radništvu i radničkom pokretu u međuratnim Vinokvcima, INA-rafineriji nafte (zajedno sa Zlatkom Čepom), radništvu Srijema, poduzeću „Jugorapid“, Prvoj hrvatskoj štedionici, obrtništvu u Hrvatskoj 1852. - 2002., obrtništvu u Zagrebu, Hrvatskom Radiši (1903. - 1945.), gospodarskoj povijesti međuratnog Siska, svilarstvu u Hrvatskoj i povijesti novca

u Hrvatskoj 1527. - 1945. U člancima je težište njezina rada o gospodarskoj povijesti usmjereno na pojedina poduzeća, gospodarstvenike, poljoprivredu, veleposjede u Slavoniji, novčarske institucije, emigraciju, nezaposlenost, gospodarska društva, promet, međunarodne gospodarske veze Hrvatske itd. Ujedno je priredila zbirku izvora o soli kao prilog gospodarskoj problematici ZAVNOH-a, knjigu *Radićev Sabor* itd. Uz to, objavila je stotine članaka i rasprava, pretežito o povijesti radništva (i radničkog pokreta), povijesti poduzetništva, gospodarskoj povijesti pojedinih regija, gradova ili sela. To su važne osnove koje je postavila.

Osim brojnih znanstvenih radova utemeljenih na arhivskim izvorima, pisala je i stručne radove, preglede i prikaze, što pokazuje njezina bibliografija. Ponajviše je proučavala međuratnu i ratnu hrvatsku povijest, napose ekonomske i socijalno-političke odnose, kao što sam već naglasio, ali i povijest 19. stoljeća. U tom smislu djelovala je i urednički, kao pokretačica i prva urednica dvaju znanstvenih časopisa – *Povijesni prilozi te Ekonomska i ekohistorija*, koji izlaze i danas. Uz to je bila član uredništva ili znanstvenih savjeta niza drugih časopisa.

Mira Kolar danas slovi za uvaženu stručnjakinju za hrvatsku međuratnu povijest i jednu od najproduktivnijih gospodarskih povjesničarki u Republici Hrvatskoj. Osim znanstvenog, treba istaknuti i njezin plodni nastavnički rad. Predavala je na više poslijediplomskih studija (hrvatska povijest, europski studiji itd.) i mentorirala desetke magistarskih i diplomskih te više od stotinu diplomskih radova, odgojivši pri tome niz budućih sveučilišnih nastavnika, istraživača u institutima, arhivista, muzealaca i nastavnika u školama.

Njezin cjelokupni rad vrijedan je ne samo po opsegu (niz vrijednih knjiga i više od 600 članaka), već i po istraživačkim rezultatima, kojima je dala značajan i trajni doprinos hrvatskoj historiografiji. Stoga njezini prilozi predstavljaju nezaobilazan temelj za sintezu hrvatske socio-ekonomske povijesti 19. i 20. stoljeća. Pri tome valja istaknuti i to da rezultati njezinih radova ne predstavljaju samo objašnjenje prošle zbilje nego se protežu i na razumijevanje naše sadašnjosti. Iako je doživjela 90 godina života, Mira Kolar je na istraživačkom polju i danas aktivna te se redovito javlja u različitim stručnim i znanstvenim publikacijama, a ujedno i sustavno radi na popularizaciji rezultata istraživanja. Iako sve manje sudjeluje na znanstvenim i stručnim skupovima, odnosno promocijama knjiga, ostala je vrlo aktivna u recenziranju djela historioграфске produkcije. Svojim neumornim radom istražila je brojne nepoznate podatke o mnogim aspektima gospodarske i socijalne povijesti Hrvatske u moderno doba, ali i o brojnim javnim osobama.

U vrijeme studija zainteresirala me za bavljenje gospodarskom poviješću. Nakon studentskih dana, kada sam se zaposlio na Filozofskom fakultetu, zajedno smo održavali sveučilišnu nastavu, u koju me uvela davši mi punu slobodu. Također smo dijelili sobu C-108, zajedno s prof. dr. Marijanom Matićkom i današnjim zamjenikom pročelnika Odsjeka za povijest, prof. dr. sc. Ivicom Šuteom. Nas četvero u to smo vrijeme dijelili interes za gospodarsku i socijalnu povijest. Nakon što je prof. Kolar otišla u mirovinu, surađivali smo u mnogim zajedničkim aktivnostima, od pripreme stručnih i znanstvenih skupova do zajedničkih istraživanja. To nije bilo teško jer Mira Kolar u mirovini nimalo nije „mirovala“: napisala je mnogo radova, između ostaloga za izdanja

koja sam uređivao. Bili smo koautorski tim u izradi udžbenika za osnovne škole i gimnazije; zajedno smo napisali knjigu o povijesti seljačkog pokreta u Podravini i nekoliko članaka. Recenzirala je moje knjige od prve do posljednje i na taj je način podržavala moj historiografski put. S vremenom sam stekao njezino povjerenje pa me je pozivala da budem recenzentom nekih njezinih knjiga, a za neke sam od njih posredovao pri objavljivanju. Tijekom gotovo tri desetljeća suradnje mnogo sam naučio od profesorice Mire Kolar - nadam se da ću imati prilike za brojne razgovore u godinama koje dolaze.

*Mira Kolar-Dimitrijević sa psom Agom u Koprivnici
(fotografiju ustupila dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević)*

Intervju s prof. dr. sc. Mirom Kolar-Dimitrijević povodom 90. obljetnice života, Zagreb, 9. srpnja 2023., razgovor vodio Bruno Šagi

Podrijetlom ste iz Koprivnice. Kako pamтите svoje djetinjstvo i kako se razvijao Vaš interes za povijest?

Rođena sam u Koprivnici u srpnju 1933. godine; moje je djetinjstvo obilježeno životom u Kraljevini Jugoslaviji, u građanskoj obitelji koja se nastojala održati kombinacijom rada u žitnoj trgovini, oslanjajući se na očevu bilježničku kancelariju. Nitko u obitelji nije se bavio politikom, zato se trebalo žestoko boriti za opstanak. Roditelji su pred nama govorili o poreznim i ostalim problemima, pa sam rano spoznala probleme vezane uz gospodarstvo. Imali smo radioaparatus od 1938., pa su se pratile i vijesti iz Zagreba, ali i s Berominstera, švicarske stanice, koju smo slušali do 1942., kada su nam prerezali taj spoj. Bili

smo jako vezani uz Virje, gdje je djed imao parni mlin. Mlin u kraju gdje se uglavnom sadio kukuruz kojim su seljaci hranili svinje za izvoz nije imao dovoljno žita za rad cijele godine, pa je poslovanje uvijek bilo na rubu rentabilnosti. Podravina je imala sedam parnih mlinova: virovski zbog malog kapaciteta nije bio svrstan među izvozne, ali je država ipak potpuno preuzela kontrolu nad trgovinom žitom i brašnom, određujući cijene brašnu i kruhu. Srećom, uz mlin je radila i pilana, pa se usprkos slabom stroju nekako preživljavalo.

I tada je izbio rat. Ulazak njemačke vojske u Koprivnicu dočekali smo u podrumu. Nakon uspostave ustaške vlasti ubrzo je otvoren logor u nekadšnjim zgradama tvornice gnojiva Danica i započela su brojna uhićenja. Jedne noći u srpnju 1941. gotovo svi Židovi odvedeni su u logore. U kuću moje tete u Basaričekovoj ulici br. 4 umjesto židovske obitelji Marić useljena je obitelj kotarskog načelnika iz Čakovca. Naime, Međimurje su posve ilegalno preuzeli Mađari. Zbog svega toga već sam tada počela pratiti politiku, mnogi su zakoni utjecali na naš život, pa je i otac ostao bez posla. Redovi ljudi pred aprovizacijom otvorenom u našoj trgovini žitom i brašnom u Basaričekovoj 2 bili su sve dulji i formirali su se u ranim jutarnjim satima. Židovske trgovine preuzeli su komesari nakon što su ih i njemačke jedinice poprilično ispraznile, šaljući pakete jeftino kupljene robe za *reichsmarke* u Njemačku. Iz dana u dan bivalo je sve teže živjeti jer je naš građanski svijet potpuno nestao. U studenom 1943. partizani su ušli u grad. Budući da je djed umro, moja je majka mene i brata odvela u Virje, gdje smo živjeli do 1948.; tamo sam i upisana u knjigu zavičajnika. Međutim, 1948. godine, nakon konfiskacije mlina u političkom procesu, majka mi je osuđena na godinu dana zatvora. Vratili smo se u Koprivnicu, gdje smo živjeli u kući s još dvije obitelji. Tada se moj život opet posve promijenio jer se promijenio i socijalni status obitelji. Taj mi je period ostao u dosta lošem sjećanju jer smo i ja i cijela obitelj tretirani kao ostatak nekakve izmišljene buržoaske klase, iako je čitava moja obitelj svoj život zasnivala na poštenom i predanom radu. No, bili smo sretni jer smo bili živi. Zbog događaja u Virju naučila sam što je strah, a u Koprivnici sam poslije rata naučila biti skromna i ne isticati se. No, voljela sam čitati sve što mi je došlo pod ruku i što sam mogla nabaviti; u Koprivnici se jedino u školskoj knjižnici mogla posuditi knjiga, a mogle su se posuditi samo knjige za lektiru, uglavnom prijevodi s ruskog. Prijevodi s ruskog bili su i prvi povijesni udžbenici s ideološki klasnim prikazom svijeta.

Moj upis na studij povijesti i arheologije u Zagrebu zgranao je moje gimnazijske kolege i kolegice jer su smatrali da se s tim zanimanjem ne može preživjeti u vremenu kada je sve bilo usmjereno prema industrijalizaciji i proizvodnji, odnosno prema zanimanjima koja su se tražila. Za mene ni onda ni danas novac nije bio najvažniji. Bila sam silno znatiželjna i to je utjecalo na moj izbor. Spoznaja djelovanja društva i njegove povijesti bila mi je želja kada sam upisala studij. Kada bih došla do neke takve knjige, nitko nije bio sretniji od mene.

Na studiju mi je povijest bila drugi glavni predmet, pa nisam bila obavezna slušati seminare, ali često sam imala slobodno vrijeme između predavanja, pa sam se ponekad našla i na predavanjima profesora Jaroslava Šidaka o engleskoj revoluciji i ustanku Stambolijskog u Bugarskoj. Iako je tijekom predavanja

pred sobom imao napisani tekst, javno i glasno izgovaranje riječi na hrvatskom jeziku ostavilo je na mene dobar dojam; on mi je bio uzor dobrog predavača. Sa žaljenjem moram priznati da je nastava povijesti za vrijeme mojeg studiranja bila vrlo neorganizirana. Osim toga, profesori se nisu međusobno slagali, pa nam je glavni izvor znanja bila povijesna literatura, koja je često imala i stotinjak naslova. Pet ogromnih ispita na povijesti i nužnost pamćenja tisuće datuma i imena omogućila je onima s izvrsnom memorijom da lagano dođu do diplome, a neke je druge zauvijek udaljila od dovršenja studija. Pojedini su profesori vrlo rijetko predavali. Dr. Grga Novak tada je bio predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, pa je držao predavanja izuzetno rijetko, i to obično na početku i na kraju semestra, kada su se dijelili potpisi i kada je velika zelena dvorana u prizemlju današnjeg rektorata bila prepuna studenata koji su također došli samo po potpis jer su mnogi radili kao učitelji na području Hrvatske, s obzirom na to da dolazak na predavanja nije bio obavezan. Povijest međuratnog razdoblja poslije 1914. nije se uopće predavala zbog stava da je potrebna vremenska distanca, a *Historijski zbornik*, koji je pokrenuo prof. Šidak iskoristivši godišnjicu revolucije iz 1848., imao je predgovor u marksističkom duhu i tiskao je radove povjesničara iz čitave Jugoslavije.

Dakako, iz godine u godinu situacija se na studiju povijesti poboljšavala jer su stasali povjesničari koji su u moje vrijeme bili demonstratori, asistenti ili su radili na ono malo kulturnih, znanstvenih i muzejskih institucija. No, i tada je pri odabiru predavača koji će se zaposliti često veliki utjecaj imala politika. Iako je tada bio jedini koji je pisao o Zrinskim i Frankopanima, Vladimir Koščak nije mogao biti izabran, a Stjepan Radić i njegova stranka bili su nepoželjan izbor za temu seminara na kraju studija. Otvaranje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu zahvaljujući angažmanu Franje Tuđmana, a i otvaranje sličnih institucija u Splitu, Slavonskom Brodu i Karlovcu, otvorilo je poslije 1961. interes za teme iz 20. stoljeća, pa se više nije pozivalo na vremensku distancu, ali je autocenzura i politička cenzura onemogućavala slobodan izbor tema koje su tražile istraživanja. Interes za povijest počeo je jačati, a time i kadar koji se bavio tom povijesti. Počela se uvažavati i pratiti historiografija europskog Zapada, a dolazak Mirjane Gross na Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta i njeno napuštanje istraživanja Socijaldemokratske partije u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća kao jedinog faktora značajnog za hrvatsku povijest, te prijelaz na predavanja iz metodike i ukazivanje na znatno uznapredovalu historiografiju Zapada izvršili su pravu revoluciju u historijskim istraživanjima Hrvatske. Ta reforma bila je spora i izmjene su bile spore i često popraćene šutnjom. No, to nije stvar ovog intervjua jer se sve to događalo mnogo godina poslije mojeg studiranja.

Tko su ljudi koji su Vam kao povjesničarki bili uzor? Koje ste autore najviše voljeli čitati?

Kada sam završila studij, moja nada da ću se zaposliti kao arheolog brzo se izjalovila službenim stavom vlade da bračni parovi ne mogu raditi u takvoj ustanovi. Nade da ću se zaposliti kao povjesničarka u Zagrebu bilo je još manje jer nisam bila član Komunističke partije. To mi je otvoreno rekao direktor

IV. gimnazije u Zagrebu, gdje sam zamjenjivala profesora koji je bio na vojnoj vježbi. Tek nakon dvije godine dobila sam mjesto u Historijskom arhivu u Zagrebu, nakon što sam godinu dana radila u izvozno-uvoznom poduzeću „Kemikalija“ na uvozu anilinskih boja za bojanje kože i tekstila. U Arhivu sam radila četiri godine te sam stručni ispit za arhivista položila u Arhivu Hrvatske misleći da će mi to biti cjeloživotno zanimanje. Položila sam i razliku na povijesti kako ne bih nepravedno oduzimala kruh nekom profesoru koji ima položenu samo povijest.

Dakle, moje obrazovanje nije bilo usmjereno na povijest, iako mi je taj predmet uvijek bio drag, smatrala sam čitanje povijesnih romana tiskanih do 1941. samo nadopunom svojih dotadašnjih spoznaja o povijesti. To mi je olakšalo i rad u Arhivu, gdje sam sređivala fondove društvenih i pravosudnih te privrednih organizacija i škola. Bila sam uključena i u sređivanje Gradskog poglavarstva Zagreba. No, nijedan posao ne može se obavljati ako ga ne volite. A volite ono što poznajete i što vas usrećuje, ma koliko teško i komplicirano bilo. To je za mene bila upravna povijest Hrvatske, podložna raznim gospodarima. Međutim, zbog alergije na prašinu koja je zaprijetila mojem zdravlju morala sam potražiti drugo radno mjesto. Zahvaljujući Franji Tuđmanu i Veri Lukateli bila sam primljena prvo u arhivsko odjeljenje Instituta, a onda 1965. Tuđmanovim nalogom i u znanstveni odjel na proučavanje položaja radničke klase Hrvatske. Nisam imala nikakav izbor u biranju teme, ali sam se prisjetila da je moj djed Matija Peršić iz Ferdinandovca prvo bio bravarski radnik u Mađarskoj i u Grazu, pa i član organizacije južnoslavenskih radnika u Grazu, tako da mi je prisjećanjem na to bilo lagano uzeti tu temu kao svoj životni zadatak. Nema nikakve sumnje da je na mene svojim kolegijalnim pristupom i savjetima jako utjecala dr. Miroslava Despot. Ona mi je poklanjala svoje separate s posvetom, iako sam u njezino doba bila tek na početku svoje povijesne karijere. Uzora je bilo mnogo, uvijek sam nastojala nešto naučiti od drugih, ali bih onda svoja iskustva i znanje predavala i drugima, pa tu mogu spomenuti pokojnog prof. dr. Marijana Maticku s kojim sam nakon prijelaza na Filozofski fakultet 15 godina dijelila radnu sobu. Međutim, diskutirala sam i s onima koji danas održavaju interes za ekonomsku, ekološku i socijalnu povijest, kao što su prof. dr. sc. Ivica Šute i prof. dr. sc. Hrvoje Petrić. S prof. Petrićem nje-gujem posebni interes za daljnja istraživanja povijesti Podravine, Međimurja i Slavonije, ali i dr. Ivica Šute te Nikola Cik u zadnje vrijeme jačaju te tendencije. Međutim, moram priznati da je moj rad u arhivima utjecao na to da sam uvijek, možda i suviše, bila vezana za arhivske izvore, nastojeći uvijek izvorom potvrditi svaku tvrdnju i zaključak. Ako to nisam mogla, i zaključak mi je ostao nedorečen. Poviješću su se bavili i stručnjaci drugih struka, potvrdivši time da je povijest doista interdisciplinarna znanost. Konkurirali su nam pravnici, politolozi, sociolozi, geografi, ekonomisti, demografi, pa su i oni stvarali vrlo vrijedna povijesna djela koja sam pronalazila u stručnim knjižnicama u Zagrebu, a neka i kupovala. Nisam voljela djela gdje su autori mnogo „filozofirali“ i koristili metajezik, smatrajući da vjerojatno i sami nisu znali što žele kazati. Moj prvi mentor, dr. Ivo Vinski s Ekonomskog instituta, poučio me je da je dobro što manje upotrebljavati pridjeve. No, ja sam u opisu položaja stanovništva koristila upravo jake pridjeve koji su izražavali emocije. Na taj

način pisali su neki odlični istarski povjesničari kao što je Miroslav Bertoša. Sa sve većom produkcijom povijesnih radova morala sam odabrati područje od posebnog interesa, a to su uvijek bili Podravina i Vinkovci te Vela Luka na Korčuli. I danas, dvadeset godina nakon umirovljenja, znam uzeti knjigu koju sam davno htjela pročitati, ali nikada ne bih imala dovoljno vremena, pa tako nadoknađujem propušteno. Prikazi i osvrti na povijesne radove brojniji su tek poslije 2000. godine, s pojavom novih časopisa, ali i primjenom novih tehničkih dostignuća koja radikalno utječu i na brzinu i način pisanja povijesnih djela. Povijest sve više poprima globalistički, odnosno interdisciplinarni karakter, ali je stoga i njezin zadatak sve odgovorniji. Ipak, mislim da će još dugo postojati veliki interes za povijest pojedinih regija, gradova, mjesta, pa i ljudi koji su napisali povijesna djela vrijedna trajnog pamćenja. Osobitu odgovornost imaju oni koji pišu sinteze. Izradi valjane sinteze može se prići samo onda kada su proučeni detalji. To je najbolje pokazao neuspjeli pokušaj istaknutog znanstvenika i književnika Mije Mirkovića (Mate Balote) da napiše zajedničku *Ekonomsku povijest Jugoslavije*, koja je prevedena i na engleski jezik, šaljući svijetu krive poruke o gospodarstvu našeg područja. Isto tako propao je i pokušaj izrade zajedničke *Historije naroda Jugoslavije*, iako su se u taj posao bili uključili najbolji povjesničari čitave tadašnje države. Kuća se gradi od temelja i pomoću cigala, a ne od krova. Zar ne?

Povijest dvadesetog stoljeća nije se predavala pozivom na vremensku distancu. Prva knjiga o povijesti međuratnog razdoblja bila je knjiga pravnika dr. Ferde Ćulinovića *Jugoslavija između dva rata*, koju smo dugo smatrali biblijom o događajima monarhističke Jugoslavije. S vremenom su stasali i novi stručnjaci, specijalizirani za pojedine grane povijesti, ali je na studiju povijesti još dugo postojalo pet profesora za pet velikih povijesnih razdoblja i trebalo je naučiti tisuće godina i imena za svaki ispit. Ispit profesora Šidaka trajao je i po nekoliko sati i svima je bio poznat njegov savjet da student ne sjedne na mjesto koje će obasjati sunce nakon tri sata ispitivanja.

Studij je znatno reformiran oko 1960. godine. Na povijesti je dr. Mirjana Gross počela predavati metodologiju, a dolazak prof. Ljube Bobana i osnivanje Instituta za hrvatsku povijest, s kojim su surađivali i povjesničari koji nisu bili uključeni u nastavu, unio je nove sadržaje i u nastavu i u povijesna istraživanja, što se može pratiti preko *Historijskog zbornika*, a kasnije i *Radova*, koje je pokrenuo spomenuti Institut. Nastavnici na Odsjeku za povijest bili su istodobno i suradnici Instituta. Slabo su surađivali s Institutom za historiju radničkog pokreta, čiji su projekti bili vezani gotovo isključivo uz povijest radničkog pokreta i Komunističku partiju, pa su i njihova izdanja smatrana manje vrijednima. Profesor Šidak smatrao je da izdvojeno proučavanje klasa ne doprinosi boljitku povijesne znanosti, pa je djelomično imao u tome i pravo.

Ja sam sve do 1988. radila u tom Institutu, Moj uzor bila je dr. Miroslava Despot, sljedbenica Josipa Matasovića, koji je gospodarsku povijest smatrao poviješću kulture. Pratila sam i radove profesora Igora Karamana, koji je 1960. u okviru novovjekovnog odjela Odsjeka za povijest otvorio predmet *Ekonomska povijest* - bilo je riječi i o svjetskoj povijesti i o povijesti naših prostora. Predavao je taj predmet sve do 1986. godine, kada je otišao u mirovinu, ostavivši iza sebe opus od nekoliko knjiga. U pripremi predavanja služila sam

se njegovim uradcima, koji se, skupno tretirani, mogu smatrati kompletnom ekonomskom poviješću Hrvatske do 1941. godine. Koristila sam i prijevode ekonomskih povijesti svijeta koji su se u to vrijeme pojavili u Hrvatskoj.

S obzirom na to da je nekada do literature bilo teže doći nego danas, kako je u vrijeme Vašeg studiranja izgledalo traženje literature?

Još od djetinjstva, kada sam bila korisnik knjiga u knjižari Vinka Vošickog u Koprivnici, dobro sam se osjećala i snalazila u antikvarijatima. Posjećivanje antikvarijata u Zagrebu tijekom studiranja, a i kasnije, postao mi je običaj. Umjesto kavane ili teretane redovito sam posjećivala sva tri antikvarijata u centru Zagreba. Mislim da je svaki povjesničar jako ovisan o literaturi i nikako se ne može zadovoljiti posuđivanjem potrebne literature i udžbenika od kolega ili iz seminarske knjižnice. Od 1952. pa do 2018. godine bila sam stalni posjetilac Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kako one koja se nalazila na Marulićevom trgu, tako i čitaonice novina u Ulici braće Oreški te kasnije u novootvorenoj modernoj knjižnici u Ulici Hrvatske bratske zajednice, za čiju se izgradnju zalagao dr. Stipe Šušvar, sociolog i političar. Znala sam u toj knjižnici provesti čitav dan jer je imala i solidan restoran na petom katu. Tu sam ponekad znala popiti kavu s dr. Ivom Perićem, dr. Mirjanom Gross i drugima. Bilo je malo naslova koje nisam mogla naći u toj knjižnici, premda sam u doba socijalističke Jugoslavije bila i korisnik knjiga iz Knjižnice Božidara Adžije na Krešimirovom trgu; tamo su imali brošure Radničke komore i radničkih sindikata koje sam koristila za pisanje svojih tema. U svakom slučaju, do literature nije bilo lagano doći i teško je opisati moje oduševljenje kada sam u Univerzitetnoj knjižnici u Beču pronašla knjigu Ive Pilara *Immer wieder Serbien* koja je u Hrvatskoj bila posve nepoznata, tek je aktivnošću Instituta Ivo Pilar prevedena na naš jezik. Knjige sam oduvijek jako cijenila. Ako sam trebala birati hoću li kupiti knjigu ili odjeću, knjiga je uvijek imala apsolutnu prednost. Još kao studentica bila sam užasnuti kad je netko iz rijetkog petog sveska *Hrvatske enciklopedije* istrgnuo čitav tekst o Egiptu. Tada nije bilo moguće jeftino presnimiti knjige i dokumente kao danas, a klasično fotografiranje bilo je poprilično skupo. Uglavnom, bez knjiga nisi mogao biti dobar povjesničar. To je bio zakon.

Danas je mnogo lakše doći do povijesne literature. Neke nakladničke kuće kao *Školska knjiga* u Zagrebu počele su u suradnji s Povijesnim društvom Hrvatske objavljivati najznačajnija djela hrvatske povijesne produkcije. Kasnije je to izdavaštvo i ojačano, pa u Hrvatskoj npr. *Srednja Europa*, kao i nakladnička kuća *Meridijani* i većina znanstvenih obrazovnih i visokoškolskih institucija tiskaju povijesna djela posebne vrijednosti. Danas, kada nam pomaže i digitalizacija, gotovo da nema problema s literaturom i njezinom nabavom.

Kako je izgledao studij povijesti u vrijeme kada ste studirali u odnosu na vrijeme kada ste predavali?

Na ovo pitanje već sam djelomično odgovorila u prijašnjim pitanjima. Filozofski fakultet za vrijeme mog studiranja nije imao svoju zgradu, pa se na-

stava odvijala na više mjesta u gradu. Glavna predavanja ipak su se održavala u zgradi današnjeg Rektorata u prizemlju desno, gdje smo predavaonice zvali i „zelenom“ jer su vrata bila tako obojana. Odmah do te dvorane nalazio se i seminar za povijest starog vijeka, u kojem je glavna osoba za dobivanje potpisa bio podvornik Janko i jedan demonstrator koji je kasnije dobio posao u Sarajevu. Na kraju hodnika bio je seminar profesora Šidaka i asistentata Ljerke Kuntić i Renea Lovrenčića, nasuprot pomoćnih i povijesnih znanosti. Rano-srednjovjekovna povijest prof. Barade imala je seminar u Dalmatinskoj ulici, na prvom katu desno, a na lijevoj strani bio je seminar Vase Bogdanova za povijest jugoslavenskih naroda. Kolegij iz latinskog jezika slušali smo u Ćirilometodskoj ulici br. 3 na Gornjem gradu, a vojnu obuku u kasarni u Vlaškoj ulici. U svim seminarima mogle su se posuđivati knjige u određeno vrijeme, ali je primjeraka literature obavezne za ispit bilo malo: dobivanje tražene knjige na određeno vrijeme bila je prava lutrija.

S izgradnjom nove zgrade Fakulteta u Lučićevoj br. 3 Odsjek za povijest dobio je prostorije u trećem traktu prvoga kata, izuzev antike koja je dobila prostoriju u prizemlju kraj arheologije. Knjižnica je smještena na prvom katu za sve predmete. Međutim, Fakultet je građen na temelju broja profesora u vrijeme izgradnje, pa se je ubrzo pojavio zahtjev za novim prostorima. Problem je riješen dobivanjem nekoliko prostorija u baraci iza Fakulteta nakon što su ju napustili radnici koji su gradili Fakultet. To je, dakako, omogućilo i osnivanje Historijskog instituta za hrvatsku povijest, pa su povijesne nauke ojačale i uvećanim brojem zaposlenih, iako je velika štednja u gradnji novog Fakulteta prisilila dva ili tri nastavnika da dijele isti prostor. Stoga se često trebalo dogovarati o vremenu održavanja seminara ili ispita, a borba za prostor i učionice nastavila se do današnjih vremena. Dotadašnji seminari prestali su postojati, predavanja su se držala u većim dvoranama prema određenom rasporedu.

Ipak, i ovakav ograničeni prostor omogućio je bolju suradnju među nastavnicima. Sve su sobe bile opremljene istovrsnim namještajem, ali 1988. godine, kada sam se zaposlila na Odsjeku kao profesorica ekonomske i socijalne povijesti, mnogi profesori već su izmijenili inventar svojih soba i upotpunili namještaj. Dijelila sam sobu s dr. Marijanom Matickom, a onda smo u sobu primili još jednog asistenta. Načinili smo raspored korištenja sobe i toga smo se pridržavali tako dobro da gotovo nikad nije dolazilo do kolizije. Sastanci su se pak održavali u sobi pročelnika, odnosno kasnije, nakon prigradnje drugog kata u predavaonici određenoj za tu svrhu.

Međutim, osnivanje Republike Hrvatske utjecalo je i na Fakultet. Usprkos autonomiji Fakulteta politika je utjecala na njegov rad. Iako je od profesora povijesti samo Fran Višnar iz odbrane bio u Domovinskom ratu, pišući kolumne o stanju na bojištu, mnogi studenti bili su uključeni u obranu, pa među njima spominjem Ivana Bulića, koji je ambasador u Njemačkoj. Nastava se održavala bez prekida i u vrijeme uzbuna zbog avionskih napada. Neki profesori prestali su predavati. Dr. Drago Rokсандić došao je na naš fakultet iz Beograda, gdje je bio proganjan, ali bio je orijentiran na povijest Srba u Hrvatskoj. Oslonio se na svoje međunarodne veze te je na dulje vrijeme otišao na studij u Bad Godesberg, gdje je usavršio njemački jezik i po povratku osnovao

više povijesnih radionica na kojima su studenti radili na prijevodima povijesnih izvora na francuskim, latinskim i njemačkim izvorima. Onda je osmislio projekt *Triplex Confinium*, tj. život na granici triju carstava, za što je dobio snažnu međunarodnu podršku. Dr. Damir Agičić već se prije srpske agresije preusmjerio na istraživanje češko-hrvatskih odnosa, a onda se zainteresirao za poljsko-hrvatske odnose i pokrenuo izdavanje povijesnih knjiga iz srednje Europe, u čemu smo bili silno deficitarni. Prof. Josip Adamček pojačao je svoja istraživanja seljačkog pokreta Matije Gupca, a onda je iznenada umro. Tako je umro i prof. dr. Ljubo Boban, koji je imao dominantan utjecaj na novovjekovnoj povijesti, gdje je umirovljen i prof. dr. Rene Lovrenčić. U kratko vrijeme mnogo se toga promijenilo na Odsjeku za povijest. Svoje studije dovršili su mladi povjesničari koji su zamijenili umirovljene ili umrle profesore. Prof. dr. Ivo Goldstein prešao je s bizantske povijesti na povijest međuratnog razdoblja, posvetivši se gotovo isključivo povijesti Židova. Dr. Neven Budak bio je u dva mandata voditelj Povijesnog odsjeka i moram mu zahvaliti za odnos prema meni. Naime, neslužbenom odlukom političkih organa zatraženo je ukidanje predmeta gospodarske povijesti kao marksističke na fakultetima u Zagrebu. Iako ja nikada nisam predavala marksizam jer za to nisam bila ni osposobljena, pogodila me je ta odluka. Dekani Botica i Budak omogućili su mi da pozivom na Bolonjske odluke ponudim studentima tematske cjeline. Uz pomoć Hrvoja Petrića ovaj je sistem profunkcionirao i ja sam do umirovljenja 2003. svaki semestar predavala četiri zanimljive teme iz gospodarsko-socijalne i kulturne povijesti Hrvatske i svijeta od 18. do 20. stoljeća. Gospodarska povijest, iako je službeno prestala postojati i na Pravnom i na Ekonomskom fakultetu, ipak se na neki način održala zbog svojeg sadržaja, o kojemu nitko nije mogao išta prigovoriti. Neko sam vrijeme zamjenjivala i kolege na studijskoj godini, pa je tako Nenad Moaćanin mogao godinu dana boraviti u Istanbulu, a ja sam ga zamijenila na ispitima i predavanjima. Kao fakultativan predmet gospodarska se povijest održavala i na Ekonomskom fakultetu, čime je Vladimiru Stipetiću omogućeno da objavi svoju ekonomsku povijest Hrvatske. Ekonomska povijest ukinuta je izjavom da bi se jednakim tretmanom trebala predavati i povijest Crkve te da svaki profesor novovjekovne povijesti u svoja predavanja uključuje i gospodarstvo.

Za razliku od mojeg studiranja, studij u vremenu mojeg petnaestogodišnjeg rada na Odsjeku za povijest bio je znatno bolji, ali to je poboljšanje provedeno dulje vrijeme i za vrijeme raznih pročelnika koji su njime upravljali. Naime, kada sam u jesen 1988. došla na Odsjek za povijest kao redovni profesor, u nastavi je zbog umirovljenja, ali i zbog smrti više nastavnika nedostajalo profesora. Prof. dr. Ljubo Boban, energičan i sposoban, utjecajan i na Fakultetu i izvan njega, odlučio je promijeniti takvo stanje i zaposliti – pored onih koji su bili na specijalizaciji u inozemstvu – i više povjesničara, koji su radili u povijesti sličnim institucijama. Među njima bila sam i ja, ponudio mi je tri opcije, a ja sam se odlučila za mjesto redovnog profesora na predmetu Ekonomska povijest novog vijeka na katedri dr. Lovrenčića, s time da sam mogla predavati i svjetsku i hrvatsku gospodarsku povijest. Aktivnom je politikom dr. Boban popunio sva mjesta i na Odsjeku i u Zavodu za hrvatsku povijest, koji je bio sastavni dio Odsjeka. Nastavnici su bili uključeni i u znanstvene

projekte, osobito u izradu povijesne sinteze, čime je za dulje vrijeme osigurano financiranje, ali je i utvrđena konkurencija Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Taj se Institut bavio samo poviješću 20. stoljeća, i to s težištem na povijesti komunizma i socijalizma u našoj zemlji, ograničen na taj okvir nakon otpuštanja Franje Tuđmana iz Instituta i smanjivanja broja zaposlenih od 115 na svega 50 1965. godine, od čega je više od polovice radilo u arhivu, knjižnici, dokumentacijskom centru i pomoćnim službama. Međutim, izrada sinteze kao osnovni zadatak za obje ustanove nije išla glatko, zbog različitih koncepcija te sinteze nikada nisu izrađene u cijelosti. Sinteze, odnosno ono što je najbliže tom pojmu, dobili smo tek na prijelazu stoljeća, i to u izdanju Školske knjige, ali i Maticе Hrvatske i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Sve je to utjecalo i na nastavu povijesti, odnosno na njezine ciljeve. Studenti su ponovno pomoću posebnih radionica bili usmjereni na rad na povijesnim izvorima, jako se počelo cijeniti znanje turskog, njemačkog, francuskog, mađarskog i talijanskog jezika. U časopisu *Historijski zbornik* i *Radovi* proširene su granice istraživanja te je i naša povijest postala dio srednjeeuropske, pa čak i europske povijesti. Mnogi povjesničari odlaze na europske povijesne skupove i dopunske studije, stvarajući time veze na interesnoj osnovi, a nama su počeli pritjecati strani studenti.

Ja sam oko 2000. godine zbog Bolonjskog procesa počela opet predavati teme iz ekonomske povijesti, a onda mi je pomogao prof. Hrvoje Petrić, kojega su studenti prihvatili s oduševljenjem. Oboje smo na seminarima obrađivali značajne teme iz ekonomske, pa i ekološke povijesti, a tako je ostalo do danas, s time da sam ja 2003. u jesen bila umirovljena, ali je nova povijest – uključujući i ekološka i migracijska istraživanja – već uhvatila duboki korijen, a angažiranjem zainteresiranih studenata ona je stekla i svoju važnost. Ovako sam radila i kao honorarni profesor Hrvatske povijesti za 19. stoljeće na Hrvatskim studijima još do 2007. godine, kada sam se definitivno povukla iz nastave te nastavila objavljivati radove u nekim časopisima sve do danas.

Poznati ste kao jedna od prvih osoba koja se značajnije u historiografiji znanstveno bavila gospodarskim temama i Hrvatskom seljačkom strankom. Je li Vam o tim temama bilo teško pisati s obzirom na politiku režima u socijalističkoj Jugoslaviji?

Vaša prva postavka nije točna, a druga je točna, iako je dr. Branka Boban bila glavni istraživač Hrvatske seljačke stranke, osobito ličnosti Stjepana Radića. No meni, koja sam provela najvažniji dio djetinjstva na selu, Stjepan Radić bio je najomiljenija povijesna figura. Počela sam proučavati ovu vrlo kompleksnu ličnost, nailazeći pri tome na mnoge kontroverze, neistraženosti, krive postavke, pa i zaključke, i time se bavim i danas, iako je interes za Radića znatno pao. Ja se nisam usmjerila isključivo na Stjepana Radića, već i na njegove suradnike. Naime, nitko ne može sam voditi narodni pokret, a Stjepan Radić uspio je okupiti mnogo sposobnih suradnika i suradnica koji su provodili njegovu politiku čak i onda kada više nije bio živ. Josip Predavec, Đuro Basariček, Sigismund Čajkovac, Tomo Jalžabetić, Mara Matočec, Rudolf Horvat i mnogi dru-

gi našli su se u centru moje pažnje, kao i institucije koje je Radić uspio oformiti kako bi poboljšao život seljačkog naroda. Moj posao na tom planu još i danas nije završen, ali sve je teže naći izdavača koji bi tiskao radove vezane uz Radića. Mislim da se petnaestak mojih radova može dovesti u vezu s Radićem i ti su mi radovi vrlo dragi jer se u njima vidi aktivan pristup seljačkim problemima Podravine, gdje sam rođena, pa i u Virju, nekoć najvećem hrvatskom selu, gdje sam provela sedam vrlo burnih godina svoje mladosti, gledajući kako jedan svijet nestaje, a drugi se rađa. Kasnije sam jedanaest godina provodila ljeto u Vinkovcima, pa sam se i tamo upoznala s radom i mislima Šokadije, odnosno životom dr. Sigismunda Čajkovca, kojega je Stjepan Radić zadužio za izradu povijesnih čitanki za pučke škole. One su se koristile u čitavoj monarhističkoj Jugoslaviji, tiskane su u velikom tiražu sve do Drugoga svjetskog rata, imajući jak utjecaj na njegovanje ljubavi za zavičaj i rodnu grudu kod školske djece, noseći obilježja i ekološkog priručnika. Dakako, Radićeva ideja stvaranja seljačke države danas je mrtva te će i ciljevi vaše generacije biti drugačiji. Vjerojatno ćete se morati brže i bolje snalaziti u promjenama koje će se zbivati u globaliziranom svijetu. No, ma kako ciljevi bili različiti, njih će provoditi ljudi, a bolje će prolaziti snažniji, pametniji, prilagodljiviji i svakako vještiji. Bavljenje socijalnom i gospodarskom poviješću na fakultetu omogućilo mi je otvoreno pisati o problemima sela i seljaštva, a moje prijateljstvo i suradnja sa dr. Zdenkom Šimončić Bobetko, koja je obradila problem provođenja agrarne reforme u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju, obogatilo je moje spoznaje i potaklo me na daljnja istraživanja zbivanja na selu. Moja vezanost uz Podravinu svakako je u tome imala značajnu ulogu, ali i želja da se spozna kroz što su sve prošli seljaci i njihovi vođe.

Kako vidite poziciju žene u društvu kao povjesničarka, je li se ona mijenjala tijekom Vaše karijere?

Itekako. U mojoj obitelji majka je bila glavna pa mi ideja o ravnopravnosti žena nikada nije bila strana. Tijekom života postala sam svjesna da neravnopravnost ipak postoji i da neke žene postignu izvanrednu uspješnost u poslu zahvaljujući svojoj ljepoti i da ta prednost s godinama nestaje. Činjenica je da je probijanje kroz život ženama teže nego muškarcima. Osjetila sam to i na vlastitoj koži kada me je djed potpuno isključio iz oporuke, tako je presudio i socijalistički sud prilikom isplate naknade za konfiscirani mlin. Prilikom podjele raspravnih predmeta često su najteži i najkompliciraniji predmeti dodijeljeni upravo ženskim sucima, a žene su to prihvaćale kao dokaz ravnopravnosti, iako su im presude često ukidane i vraćane na doradu. Žene je pozivom na taštinu lagano izmanipulirati.

Dakako da nam je zbog fizičke konstitucije mnoge poslove teže obavljati nego muškarcima, ali hrvatske su žene tijekom triju ratova u dvadesetom stoljeću morale preuzeti mnoge muške poslove. To je mnoge ponukalo da zapostave najvažniju ulogu - majčinsku - ne osjećajući se sposobnima da uspješno obavljaju javne i privatne poslove. To je, dakako, našlo odraz u demografskoj strukturi stanovništva, osobito na području sjeverne Hrvatske, bijela grupa odrazila se na izumiranju mnogih obitelji.

O tome je dosta pisano u povijesnoj literaturi i mislim da bi trebalo uvažavati raznolikosti muškaraca i žena. Moja odluka da istražim život Mare Matočec, seljačke književnice koja je mnogo doprinijela uspjehu Hrvatske seljačke stranke u međuratnom razdoblju, bila je dobrim dijelom motivirana time što se za njezin govor u Koprivnici 1921. založio Stjepan Radić i što je kao samohrana majka uspjela podignuti svoju djecu, održati svoj posjed, a istovremeno pisati i javno djelovati. No, upoznala sam i Anku Berus, komunističku heroinu i profesoricu, koja je bila silno energična: tri ekipe u Institutu za historiju radničkog pokreta nisu uspjele udovoljiti njenim zahtjevima prilikom pisanja povijesti komunistkinja u Hrvatskoj. Pratila sam i životopis Marije Jurić Zagorke, ali me je dirnulo kako ju je društvo zanemarilo u starosti i bolesti i kako je tragično završila.

Tijekom svog povjesničarskog rada nikada nisam osjetila da me moji kolege podcjenjuju zato što sam žena. Imala sam sreću. No, kao studentici arheologije više mi je puta davano do znanja da u toj struci nisam jednako-pravna s muškim svijetom. Mislim da se to danas izmijenilo i da ne samo mnoge povjesničarke već i mnoge arheologinje uspješno rade svoje poslove. Ima i onih koje nisu uspjele. Arheolozi su me odbijali kada sam tražila posao. Ponekad sam i sama odbijala neke funkcije koje su mi se nametale jer sam smatrala da bi moj rad kolektivu nanio više štete nego koristi. Tako sam odbila pročelništvo Odsjeka za povijest 1992. godine jer se nisam smatrala dovoljno sposobnom da zastupam interese struke u tom teškom vremenu.

Za izbijanje u prve redove žena je trebala biti vrlo borbena. Muškarci se kao šefovi često oslanjaju na rad žena, ali zasluge za uspješan rad pripišu sebi. Dakako, ima i izuzetaka jer ima i izvanrednih žena koje udovoljavaju svim zahtjevima uspješnosti. No, i njih obezvređuju godine; kada dođu u mirovinu, pomalo ih se zaboravlja, pa ih se ponekad sjete u televizijskim i radioemisijama, osobito u području kulture i glazbe.

Mnogi muškarci, pa i intelektualci, nose u sebi prikriveni prezir prema djelovanju žena. To je razlog njihova težeg zapošljavanja, izuzev kod izuzeto borbenih žena koje se ne daju obeshrabriti, ali onda njihova ženstvenost često pati od toga. Ponekad postaju grube i emocionalno neosjetljive, što je, dakako, opet psihološki fenomen koji nije istražen. Svakako je zanimljivo spomenuti da su se žene u povijesnim znanostima dobro snašle i ima ih mnogo, ali su često radi karijere zanemarile ulogu žene i majke jer su se morale dokazivati i potvrđivati. Bavljenje poviješću traži čitavog čovjeka, a istraživanje u arhivima i bibliotekama u zemlji i svijetu traži veliku mobilnost i nevezanost za obiteljski život. Neke žene dragovoljno pristaju na takav život, ali u starosti su usamljene i same.

Planirate li pisati još novih radova, koje Vas teme trenutno najviše zanimaju?

Imam želju napisati još nekoliko radova za koje imam prikupljeno dosta podataka. Svi ti radovi bili bi vezani uz teme koje su promakle povjesničarima, većinom bi bile vezani uz Podravinu. Međutim, prilikom rada uvijek iskrnsne neko pitanje koje mogu riješiti samo u arhivima i knjižnicama.

Sve slabije sposobnosti kretanja, slušanja i gledanja, pa i zaboravljanje imena i godina, prisiljavaju me na najkraći odgovor u ovom razgovoru, a to je da ne znam hoću li još nešto napisati. Svaki dan može proteći dobro, ali i loše. Dakako, ja ću se truditi da svoje misli zapišem, ali hoće li one biti prikladne za objavljivanje, to danas ne mogu reći. Objavila sam više od 600 radova različite vrijednosti. Budući da se radovi u povijesnim časopisima ne plaćaju, iscrpila sam i sve svoje materijalne mogućnosti za daljnji rad, pa i za pretraživanje na internetu, bez kojeg je rad povjesničara danas nezamisliv. Sve je teže naći i izdavača za radove jer su stasali mnogi mladi i sposobni povjesničari, a vrijeme traži nove ciljeve i nove odgovore. Devedeset je godina mojeg života prošlo i preživjela sam četiri države i dva rata, promijenila sedam stanova, dva studija i sedam radnih mjesta; na svim tim poslovima ostavila sam – barem mislim – dobar dojam i neki trag.

Redovito pratim vijesti, ponešto zapisujem i u svoj dnevnik, što mi olakšava snalaženje u vremenu i potiče me na razmišljanje o prošlosti, koja je bila i lijepa i ružna, ali svakako moja.

Što biste poručili mladim generacijama studentica i studenata povijesti? Koje biste im savjete dali?

Savjeta imam mnogo, no uspjeh može doći samo kao rezultat napornog i ustrajnog rada, ali i interesa za temu. Nova generacija neće imati tako krivudav put kao ja, već će direktno ići prema specijalizaciji. Iz tog savjeta isključujem predavače na povijesti jer oni moraju raspolagati većim znanjem od onih koji rade neku užu temu. Treba naučiti i više stranih jezika, osobito onih koji su bili službeni u pojedinim razdobljima i dijelovima Hrvatske. Osobito bi trebalo znati latinski jer smo najduže od svih habsburških zemalja koristili taj jezik kako bismo branili svoju nacionalnu hrvatsku posebnost. Nikada ne treba odustajati od započetog posla, ali dobro je da napisani rad stoji neko vrijeme i da se onda ponovno razmotri i dovrši. Time se obično dobivaju bolji zaključci. Predavač povijesti mora imati i svoju povijesnu biblioteku s omiljenim knjigama. Treba nastojati da djelo bude što istinitije i izvore valja provjeravati. Treba kritizirati loše i neistinite napisana djela bez obzira na to tko ih izdaje. Povjesničara koji pišu kritike nema baš puno s obzirom na našu vrlo zanimljivu i bogatu prošlost, a naš život, kao i naš radni vijek, jako su kratki i stoga moramo nastojati da realiziramo ono što smatramo svojim nasljeđem budućim generacijama.

U svijetu koji dolazi neće biti lagano živjeti. Svijet se naglo mijenja, pa tako i stanovništvo. Pod utjecajem klimatskih i ekoloških promjena, ali i političkih utjecaja, već se naziru obrisi svijeta drugačijeg od onog u kojem sam ja živjela. Možda već vaša generacija krene prema zvijezdama, ali ne bih željela da to bude nakon spoznaje da je život na ovom našem svijetu nemoguć jer smo ga zagadili otrovima i truplima milijuna ljudi i životinja te uništili vodno i šumsko blago, pretvorivši zemlju u pustinju. Savjetujem specijalizaciju jer danas je već nemoguće da jedan povjesničar bude znalac svih povijesti i svih zemalja. Leksikografskih ljudi i enciklopedista danas je već jako malo, a i oni se oslanjaju na modernu tehniku. Ne bismo mogli reći

da su današnja istraživanja loša. Naprotiv, sve su bolja, ali i sve teža. Sve se više traži od autora koji se bavi povijesnim temama. Dakle, želim vam sreću u životu i radu!

*Mira Kolar-Dimitrijević s bratom Brankom u Koprivnici oko 1956.
(fotografiju ustupila dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević)*

***U povodu 90. rođendana prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević,
napisao prof. dr. sc. Ivica Šute***

Prije točno deset godina imao sam veliku privilegiju sudjelovati u proslavi 80. rođendana svoje profesorice i mentorice, Mire Kolar-Dimitrijević. Proslava jednostavno nije mogla biti drugačije organizirana nego radno, u rodnom mjestu drage slavljence, u njejoj Koprivnici. Naime, Povijesno društvo Koprivnice, čiji je ona počasni član, odlučilo je te 2013. godine organizirati znanstveni skup posvećen odnosu Mire Kolar-Dimitrijević i Podravine. Tom je prilikom istaknuto kako je Mira Kolar-Dimitrijević među najplodnijim i najsvestranijim suvremenim povjesničarima, koja je u domaćoj i stranoj periodici do tada objavila oko 660 znanstvenih i stručnih radova te dvadesetak knjiga! Izlaganja koja su tom prigodom imali povjesničari i povjesničarke iz raznih krajeva Hrvatske objavljena su u posebnoj zborniku kao svojevrsni dar prijatelja i poštovatelja velikog djela Mire Kolar-Dimitrijević. Objavljivanje je ponajviše pridonio danas nažalost pokojni akademik Dragutin Feletar. Spomenute sam slavljeničke godine objavio rad „Srednja Europa u radovima Mire Kolar-Dimitrijević“, referirajući se na ogroman utjecaj koji je ostavila na moju karijeru i usmjerenost prema temama vezanim uz srednjoeuropski prostor i kulturu. Evocirao sam i naš zajednički nastup na Međunarodnom kulturnopovijesnom simpoziju „Mogersdorf“ u Grazu 1999. i naša druženja u štajerskoj metropoli.

O Miri Kolar-Dimitrijević i njenom velikom, značajnom historiografskom opusu već je dosta pisano. Osim navedenog koprivničkog zbornika, svaki zainteresirani čitatelj trebao bi posegnuti i za *Zbornikom Mire Kolar-Dimitrijević*, koji je objavio Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu/FFpress 2003. u povodu profesoričina 70. rođendana i u čijem sam nastajanju dao svoj doprinos kao član uredništva. U tom je zborniku objavljena kompletna dotadašnja bibliografija od sredine 1960-ih do 2003. godine, kao i odličan osvrt Petra Korunića na život i djelo prof. dr. Mire Kolar; on je njezin kolega s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Već sam uvid u raznovrsnost tema kojima se bavila navodi nas na zaključak, istaknut u jednom od spomenutih zbornika, da je M. Kolar-Dimitrijević „svojom visokom kompetencijom, akribijom i iznimnom upornošću dala nemjerljiv prinos hrvatskoj historiografiji te izvršila snažan utjecaj na generacije povjesničara u ovom dijelu Europe.“

Prigodom profesoričina 90. rođendana ne bih želio ponavljati već izrečena mišljenja i ocjene o njezinom radu. Unatoč već zreloj dobi Mira Kolar-Dimitrijević i dalje objavljuje radove i knjige, pa je autor ovog teksta nedavno recenzirao nekoliko njezinih važnih studija. Upravo zato iskoristio bih ovu rođendansku prigodu da čitatelje, pogotovo one mlađe, studente povijesti ponajviše, zainteresiram za knjigu koja, na veliku žalost i potpuno nezasluženo, nije dobila veću pažnju i zanimanje stručne historiografske zajednice. Riječ je o knjizi koju ubrajam među najvažnije autoričine studije, koja po svom opsegu i značaju predstavlja kapitalno djelo o organizaciji i radu jedne iznimno važne organizacije. Radi se o knjizi *Hrvatski radiša 1903.-1945./2003.*, koju je objavio Hrvatski radiša/Dom i svijet (Zagreb) 2004. godine i u kojoj je Mira Kolar-Dimitrijević sintetizirala rad ovog najpoznatijeg hrvatskog gospodarskog i socijalnog društva iz prve polovice 20. stoljeća. Društvo, koje upravo ove godine obilježava 120 godina postojanja, zabranjeno je 1945. godine i sve do uspostave samostalne Republike Hrvatske nije bilo moguće pisati znanstvenu sintezu o njegovu radu. Štoviše, sve do početka 2000-ih godina o Hrvatskom radiši bilo je malo pisano, a posebna monografija o njemu nije bila objavljena. Stoga je upravo Mira Kolar-Dimitrijević počela s objavljivanjem manjih radova o njegovu djelovanju na lokalnim područjima (Lika, Slavonija itd.). Rad na monografiji trajao je nekoliko godina; važno je znati da nije sačuvana dokumentacija ovoga društva pa je autorica uložila nemali trud i podosta vremena kako bi rekonstruirala sve faze njegova djelovanja. Knjiga je velikoga opsega i obuhvaća devetnaest poglavlja na ukupno 485 stranica. Rad je strukturiran kronološki i prati pojedina razdoblja rada organizacije, a na kraju knjige nalazi se i statistika o naučnicima i članstvu Hrvatskog radiše od 1903. do 1944., popis podružnica i organizacija, podaci o tiskovinama, biografije nekih važnijih osoba koje su bile u vodstvu Hrvatskog radiše ili su s njima surađivale, parole Hrvatskog radiše po godinama, kao i različiti drugi prilozi. Razgovarajući o temama iz novije hrvatske povijesti, osobito onim gospodarskim, profesorica bi me često uputila na ovu studiju, izražavajući pritom žaljenje što nije dobila zasluženi osvrt unutar hrvatske historiografije. Zato je ovaj kratki prikaz knjige o „Hrvatskom radiši“ posveta profesorici i njezinoj sjajnoj monografiji u nadi da će izazvati veće zanimanje svekolike stručne i znanstvene javnosti.

Što je uopće bio Hrvatski radiša? Osnovan je 1903. u Zagrebu pod imenom Hrvatsko društvo za smještanje naučnika u obrt i trgovinu. Osnovali su ga zagrebački obrtnici kao odgovor na nedovoljnu brigu državnih vlasti za razvoj domaćega obrta i školovanje hrvatskih obrtnika. Glavni zadatak novoosnovanoga društva bio je omogućiti adekvatno obrazovanje i kasnije zaposlenje siromašnih mladića iz pasivnih krajeva u obrtu i trgovini te pomoću vlastitoga školovanog kadra preuzeti većinu hrvatskoga gospodarstva. Društvo je 1913. promijenilo ime u Hrvatski privrednik, a od 1917. pa sve do 1945. djelovalo je pod imenom Hrvatski radiša. Između dvaju svjetskih ratova u Kraljevini SHS/Jugoslaviji djelovao je preko mreže podružnica, radnih odbora i povjereništava po svim pokrajinama u kojima su živjeli Hrvati. U početku svoga djelovanja Hrvatski radiša brinuo je o siromašnoj djeci hrvatske nacionalnosti u pasivnim i prenapučenim krajevima i njihovom namještenju u obrtu i trgovini. Najviše se na tom poslu radilo od 1923. do 1929. godine, kada je Hrvatski radiša, posredovanjem svećenika i učitelja, ali i brojnih pristaša u zemlji i inozemstvu, uspio smjestiti oko 80% djece u obrt, oko 20% u trgovinu, a u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. - 1941.) i oko 12% i u poljoprivredna zanimanja. Od 1924. započinje praksa slanja pitomaca na školovanje u inozemstvo (Čehoslovačka, Poljska, Francuska, Njemačka, Austrija); brojni hrvatski iseljenici iz Sjeverne i Južne Amerike materijalno pomažu rad organizacije. U svome radu vodstvo Hrvatskog radiše naročito je brinulo da pitomci budu nahranjeni, odjeveni i zbrinuti u internatima. U to je vrijeme izgrađen velebitni Radišin dom između Zvonimirove ulice i Krešimirovog trga u Zagrebu. Društvo se također brinulo da pitomcima budu osigurani tečajevi stranih jezika, dobra informiranost putem vlastitih publikacija (*Hrvatski Radiša, Mladi Radiša, Ilustrovani Radišini kalendari*, razne stručne knjige itd.) te brojni zabavni sadržaji, kao što su pjevački tečajevi, tečajevi za sviranje tambure, diletantske grupe, sportske aktivnosti itd. Hrvatski radiša financirao se članarinama, reklamama, tiskovinama, prodajom suvenira i roba (npr. šibice s Radišininim znakom i sl.), stanarinama i putem Zadruga Hrvatskog radiše za štednju, kredit i osiguranje. Tijekom Drugoga svjetskog rata društvo je nastavilo s radom, ali pod strogom kontrolom vlasti Nezavisne Države Hrvatske. Nakon rata komunističke su vlasti ukinule rad Hrvatskog radiše te mu oduzele sav kapital i imovinu. Međutim, društvo je 1993. ponovno obnovila nekolicina bivših pitomaca. U pola stoljeća svoga rada i uz pomoć oko 20.000 članova koji su financirali zamašne akcije ove organizacije, Hrvatski radiša smjestio je više od 23.000 pitomaca u razne obrte, trgovinu, poljoprivredu i industriju. Na taj način ova je organizacija odigrala ogromnu socijalnu, gospodarsku, ali i humanitarnu funkciju te je u velikoj mjeri smanjila daljnje osiromašenje hrvatskoga sela. Stoga se s pravom može reći kako je Hrvatski radiša bio najpoznatije hrvatsko gospodarsko i socijalno društvo u prvoj polovici 20. stoljeća. Među istaknute članove Hrvatskog radiše treba izdvojiti političara i humanitarca Đuru Basaričeka, zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca, književnike Janka Matka i Slavka Kolara, političara Antu Trumbića i dr., a papa Pio XI. upisan je 1924. kao zakladnik Središnjeg doma Hrvatskog radiše.

Sumirajući rezultate svojih istraživanja o ovoj prevažnoj hrvatskoj organizaciji iz prve polovice prošloga stoljeća, autorica daje i poruku čitateljima,

osobito mlađoj generaciji: „Iskustvo Hrvatskog radiše može obogatiti naše spoznaje i potaknuti nas da usvojimo ono dobro, socijalno, obrazovno, kulturno i stvaralačko u njegovu radu, gdje se temeljem sposobnosti stječe prednost.“ Čitav znanstveni rad i život slavljenice Mire Kolar-Dimitrijević svjedoči o sposobnosti, iznimnoj stručnosti i predanosti radu, upornosti i znanju koje je nesebično dijelila sa svojim mlađim suradnicima. Poznavati i raditi s profesoricom Kolar bila je moja prednost, kao i prednost moje generacije! I zato joj velika hvala na svemu i čestitka za njen 90. rođendan!

*Mira Kolar-Dimitrijević dobitnica je nagrade Ivan Lučić 2017.
(fotografiju ustupio Renato Pozaić)*

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Bišćan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>